

NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

BOLDOG APOR VILMOS VÉRTANÚ, PÜSPÖK

A 20. század második felében Apor Vilmos győri püspök volt az első boldoggá avatott magyar,¹ aki jó pástorként 1945-ben életét adta hívei védelmében. E tanulmány tömören az ő életét, vértanúhalálát, boldoggá avatásának történetét és tiszteletét mutatja be.

Születése és a családi környezete

■ Báró Altorjai Apor Vilmos Segesváron született 1892. február 29-én ősi székely nemesi családban.² A szülői házban részesült a keresztség szentségében március 5-én. Apja, báró Altorjai Apor Gábor (1851–1898), Háromszék vármegye egykori főispánja a helyi arisztokrácia kiemelkedő tagja volt. 1882-ben kötött házasságot Pálffy Fidélia (1863–1934) grófnővel. Kilenc gyermekük született, egy halva, három pedig korán elhunyt. Vilmos, az utolsó előtti gyermek, nem volt még hároméves, amikor a család Segesvárról Bécsbe költözött, mert a családfő államtitkár lett a királyi magyar minisztériumban. Fiatalon, 47 éves korában azonban elhunyt. Az özvegy gyermekeivel Bécsben maradt, a nyarakat viszont Erdélyben töltötték. Apor Vilmos, miután Bécsben befejezte elemi iskoláit, apja és nagyapja nyomdokait követve Kalksburgban, a jezsuiták gimnáziumában folytatta tanulmányait. Az utolsó három évet pedig Kalocsán, ugyancsak a jezsuitáknál végezte, hogy tökéletesen megtanuljon magyarul. Itt érlelődött meg benne véglegesen a papi hivatás gondolata. 1909-ben karácsonyra azt kérte, hogy az érettségi után azonnal beléphessen a szemináriumba, amihez az édesanya körütekintő mérlegelés után megadta beleegyezését.

A püspök határozott hangon felkiáltott: Hinaus... Hinaus, és a katonákhoz érve energikusan felemelte a kezét, hogy távozzanak. Erre a kapitány és egy orosz katona tüzet nyitottak.

■ Az ifjú Vilmos a Győri Egyházmegyében kérte felvételét a szemináriumba, ahol rokona, gróf Széchényi Miklós (1868–1923) volt a püspök, aki a tehetséges papnövendéket Innsbruckba küldte teológiai tanulmányainak végzésére. Két évig a *Nicolaihaus*ban lakott, ezután átköltözött a jezsuiták új kollégiumába, a *Canisianumba*. Innsbruckban öt boldog esztendőt töltött, amely alatt egyházmegyét váltott, mert a pápa Széchényi püspököt 1911-ben áthelyezte Nagyváradra, ő pedig papnövendékét is magával vitte új egyházmegyéjébe. Így 1915. augusztus 24-én, Szent Barnabás apostol ünnepén Sigismund Waitz (1864–1941) brixeni püspök a Nagyváradai Egyházmegye papjává szentelte. Innsbruckban káplánként tette le az utolsó szigorlatot, 1916. június 23-án, amely után június 26-án avatták doktorrá.³

Lelkipásztori működése

■ A nagyváradai egyházmegyében első kápláni helye Gyula volt, ahová 1915. augusztus 31-én érkezett meg. Az első hónapok mindig újabb és újabb feladat elé állították. Szívesen hitoktatott, és Schlachta Margit (1884–1974) hatására magával ragadta a szociális munka. 1916. március 27-én közreműködésével nővédő iroda nyílt a plébánián, amelyből később kialakult a Szociális Missziótársulat helyi csoportja. 1917. január 18-tól a Vörös Kereszt célra kialakított kórházvagonjában végzett tábori katonai szolgálatot. Pár hónapos szolgálat után tért vissza Gyulára. Püspöke 1917. július 1-jén áthelyezte a Nagyváradai Egyházmegye Szemináriumába, ahol tanulmányi felügyelő lett, és dogmatikát tanított. A püspök által kezdeményezett szemináriumi reform ez alatt indult meg. 1918. augusztusban visszakérült Gyulára plébánosnak, ahol Linderberger János (1869–1951) utódjává vált, aki Debrecenben lett plébános. Az őszirózsás forradalom 1918 őszén, a Tanácsköztársaság 1919-ben, majd a román megszállás, amely 1919. április 25-től 1920. március 30-ig tartott, felkavarta a közel 25 ezer lakost számláló Gyula városának nyugalmát, amelynek gondja, problémái ránehezedtek a plébánosra is, a lelkipásztori életben és a szociális gondoskodás terén egyaránt. Nagy tekintélyt szerzett neki, hogy a Romániába internáltak, főleg katonatisztek, közbenjárására hazatérhettek. Az Innsbruckban megtanult elveket tettekké váltotta: együtt érző törődése túlterjedt a templom falain. Emberközelsége bizalmat ébresztett az emberekben. 1921-től adta ki az *Őrszem* című havi értesítőt. Lelkipásztori munkásságának elismerése volt, hogy a III. alföldi katolikus nagygyűlés megrendezésére 1924 augusztusában őt kérték fel.⁴ A szociális szakosztály egyetlen témája a földkérdés volt. A hazai egyházi élet megújulásáért létrejött szervezetek, a KALOT, a KALÁSZ, az EMSZO és a KIOE szövetségesre találtak benne. 1925-ben, a Szentévből a hívek egy kis csoportjával Rómába zarándokolt, ahol részt vettek a pápai szertartásokon. Lelkipásztori munkája elismeréseként már 1929-ben csolti apáti címet kapott. A dolgozós hétköznapokban arra törekedett, hogy hivatását az evangélium szerint élje, és embertársainak javát szolgálja. Plébánosi működésének részletes ismertetése azonban meghaladja e tanulmány kereteit.

Apor Vilmos két testvérével tartott szorosabb kapcsolatot, bátyjával, Apor Gáborral (1889–1969), aki 1938-tól Magyarország szentszéki nagykövete volt Rómában,⁵ és nővérével, Apor Gizellával (1886–1971), aki a harmincas évek végétől a Magyar Vöröskereszt elnöke volt.⁶

■ XII. Piusz pápa 1941. január 21-én kinevezte győri megyéspüspöknek. Serédi Jusztinián OSB (1884–1945) bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek Gyulán, a plébániatemplomban szentelte püspökké 1941. február 24-én, Szent Mátyás apostol ünnepén.⁷ Apor Vilmos, Győr 74. püspöke 1941. március 2-án foglalta el székhelyét.⁸ Püspöki címeréül megtartotta családi címerét, amelyben azonban a csillagot és a kardot tartó kezet felcserélte a kereszttel, beillesztve jelmondatát: *Cruxfirmatmietem, mitigatfortem – A kereszt a szelídeknek erősítője, az erőszakosoknak szelídítője.*⁹

Püspökségének első évében igyekezett megismerni papjait, az egyházmegye intézményeit, az ott működő szerzetesrendeket. 1942 októberében a Magyar Szent Kereszt Egyesület fővédnöke lett, amelynek célja a zsidótörvények hatálya alá eső katolikusok védelme volt. Nemcsak a kikeresztelkedett zsidók érdekében tett meg mindent, hanem minden üldözöttért, függetlenül attól, milyen vallású volt.¹⁰ A segítségnyújtásra biztatta papjait is. Annak ellenére, hogy tudatában volt, milyen veszélynek teszi ki magát, ellenállt a győri zsidó gettó felállításának. 1944 tavaszán az összes püspök együttes állásfoglalását látta szükségesnek. Ez ügyben számos levelet írt Serédi Jusztinián bíborosnak és püspöktársainak. Kezdeményezésére jött létre a Katolikus Szociális Népmozgalom, szükségesnek tartotta, hogy papság közéleti irányítást kapjon. Fő célkitűzései közé tartozott a szociális kérdés megoldása, a munkáspsztoráció előtérbe állítása és az egyházi nagybirtok felosztása.

1944. március 19-én a német csapatok Győrön keresztül haladva szállták meg Magyarországot. A Győri Egyházmegyét a németek és a nyilasok, valamint a Vörös Hadsereg előretörése nehéz helyzetbe hozta. Győr városát, amely a haditermelés kiemelt bázisa volt, fontos vasúti csomóponttal, egyre gyakrabban érte bombatámadás, első alkalommal április 13-án. Apor Vilmos ennek ellenére a városban maradt, és nem költözött át Szanya, a sokkal nyugodtabb püspöki rezidenciára. A püspökvár ajtaját kinyitotta a menekülteknek, köztük a zsidóknak is. Mindenkit befogadott, aki oltalmat kért. A szomszédos egyházmegyék főpásztoraival, Mindszenty József (1892–1975) veszprémi, Shvoy Lajos (1879–1968) székesfehérvári püspökökkel és Kelemen Krizosztom OSB (1884–1950) pannonhalmi főapáttal közösen 1944. október 31-én történelmi jelentőségű *Memorandumot* írt alá, amelyet a kezdeményező Mindszenty József adott át Szöllösi Jenőnek (1893–1946), a Szálasi-kormány miniszterelnök-helyettesének. A dokumentumban azt kérték, hogy az addig érintetlen Dunántúl ne legyen hadszíntérre. Kérésük nem talált meghallgatásra.¹¹

Vértanúhalála

■ A front gyorsan elérte Győrt. A Vörös Hadsereg megérkezését megelőzték a rémisztő hírek a szovjet katonák viselkedéséről a civil lakossággal, elsősorban a nőkkel szemben. 1944 Karácsonyán a szovjetek elfoglalták Esztergomot és a Győri Egyházmegye keleti részét.

1945 januárjának a közepén, két héttel azután, hogy a szovjet hadsereg ellentámadásba lendült, a németek visszafoglalták a korábban birtokolt területet, amely március közepéig maradt német–magyar kézen. A terület visszafoglalását követően a kormány felállított egy bizottságot azzal a feladattal, hogy vizsgálja ki a szovjet katonák által ebben a két hétben elkövetett atrocitásokat. A győri püspök is kinevezett egy egyházi bizottságot, amely összeállított egy jelentést a szovjet katonák viselkedéséről. Ezek alapján nem sok jót lehetett várni egy esetleges szovjet előretörés alkalmával.

Apor Vilmos elhatározta, hogy nem hagyja el püspöki székhelyét, és ugyanezt kérte a papjaitól és a szerzetesektől. Március közepén a szovjet csapatok újratekdték

a támadást, és áttörték a német–magyar védelmi vonalat, amely a Dunától a Balatonig húzódott. Bécs irányába nyomultak előre. Apor püspök a német csapatok vezetőjét arra kérte, hogy hagyják el a várost, hogy az ne pusztuljon el a harcokban. Kérését azzal utasították el, hogy a várost stratégiai fontossága miatt az utolsó katonáig védeni kell.

Nagyszerda, 1945. március 28. Hajnalban a szovjet ágyúk lőni kezdték a várost. A magyar és a német katonák nyugat felé visszavonulóban felrobbantották a hidakat a Dunán és a Rábán. Új állásaikból lőtték a szovjet csapatokat, amelyek elfoglalták a város központját. A püspökvárban megjelentek a szovjet katonák. A püspök eléjük ment, fogadta őket, és kijelentette, hogy akik itt vannak vele, azok védelme alatt állnak. A szovjet katonák viselkedése változó volt. Egyénként és kisebb csapatokban hatoltak a püspökvár pincéjébe, ahol összeszedték az órákat, bort kértek, míg más csoportok tisztességesen viselkedtek.

Nagysütörtök, 1945. március 29. A németek tovább ágyúzták a szovjetek által elfoglalt várost. A székesegyház és a szeminárium, amelyeket találat ért, kigyulladtak. Az égő székesegyház látványa a püspököt nagyon lesújtotta. Reggel a püspökvár pincéjében egy ideiglenesen felállított oltáron mondta el utolsó szentmiséjét. A nap folyamán a harcok egyre inkább nyugatra, a városon kívülre kerültek.

Nagypéntek, 1945. március 30. A körülmények nem tették lehetővé a szertartások elvégzését. A püspök reggel felolvasta a Passiót. A szovjet katonák ki-be járkálva sokszor megzavarták ezt. Időközben egyre több nő menekült a püspökvár pincéjébe. A nap folyamán a szovjet parancsnokság egy részlege betelepedett a püspökvárba. A püspök két közeli munkatársát Zágón József (1909–1975) irodaigazgatót¹² és Cseh Sándor (1913–2002) titkárt¹³ elküldte a parancsnokságra, hogy védelmet kérjen a szovjet katonák zaklatásaitól. Az irodaigazgató beszámolt a parancsnoknak a püspök aggodalmairól. A tömör válasz az volt, hogy erre nincs ember, és háborúban egyébként is a katonák azt tesznek, amit akarnak.

Este ismét megjelent az a csapat, amely reggel jött, egy maggiore vezetésével. A kapitány hangosan elrendelte, hogy az asszonyok és a lányok menjenek vele krumpolit hámozni és más házi munkát végezni. Az asszonyok, akik a vacsorát készítették, megijedtek, néhányan az ablakon menekültek el. A püspök, aki a pincében volt, amikor hallotta a kiabálást, a felső szintre ment. A megtermett kapitány, aki sokkal magasabb volt, mint a szintén nagy termetű püspök, megismételte a parancsot. Tolmács útján beszéltek. A püspök határozottan ellenállt annak, hogy engedelmességen a parancsnak. Azt javasolta, hogy önkéntes férfiakat és idős asszonyokat küld a munkára. A kapitány visszautasította az ajánlatot, és követelte, hogy fiatal lányok menjenek vele. A katonák egyre agresszívebbek lettek. A püspök hajthatatlan volt. A katonák a fegyverükkel kényszerítették, hogy menjen le a pincébe. Éppen ekkor érkezett vissza a szovjet parancsnokságról a két megbízott pap a sikertelen küldetésből. Az irodaigazgató megpróbálta röviden tájékoztatni a püspököt. A kapitány három szovjet katonát állított a bejárathoz, és másik három katonával lement a pincébe, hogy magával vigye a fiatal nőket. Apor püspök a lépcső előtt várta. A szovjet katonák többször megpróbálta leszakítani a püspöki mellkeresztjét. A püspök a fenyegető kezeket elhárította magától, és többször hangsúlyozta, hogy semmi körülmények között nem engedi meg az asszonyok és lányok elvitelét. A kapitány ekkor elővette a pisztolyát, de nem sikerült lőnie, mert miközben a pisztoly biztonsági zárát kibiztosította, a püspök lefogta a kezét, és a lépcső felé tolta, hogy hagyja el a menedékhelyet. Ezen a ponton az események felgyorsultak. A felső szintről kiáltások hallatszottak: Vilmos atya!... Vilmos atya!... Segítség!... Segítség! A katonák megtalálták az almatárolóba elrejtőzködött fiatal asszonyokat, és hajtották őket kifelé. A püspök a kijáráshoz sietett. Az unokaöccse, gróf Pálffy Sándor (1926–1985) és két papja követ-

te. A püspök határozott hangon felkiáltott: Hinaus... Hinaus, és a katonákhoz érve energikusan felemelte a kezét, hogy távozzanak. Erre a kapitány és egy orosz katona tüzet nyitottak. Apor püspököt három találat érte. A harmadik volt halálos, amely a hasüregbe hatolt. A katonák látva a történeteket otthagyták az asszonyokat, és eltávoztak. A súlyosan megsebesített püspök két papjára támaszkodva ment le a menedékhelyre, ahol egy hordágyra fektették. A jelen lévő orvos megállapította, a lövedék nem hagyta el a testét, és kijelentette, hogy sürgősen meg kell műteni. Tizenöt-husz férfi önként vállalta, hogy hordágyon a kórházba viszik. Éjjel körül értek oda. Egy nagy pincében alakítottak ki ideiglenesen operálótermet. Nem volt áram. A kényes beavatkozást két petróleumlámpánál végezték el. Az orvosok bíztak a műtét sikerében. Húsvét vasárnap a püspök megáldozott, meggyónt, és felvette a betegek kezetét. Elkezdődött az agóniája. 1945. április 2-án, Húsvét hétfőn egy óra után nem sokkal nővére, Apor Gizella fogta le a szemét. Egy hordágyra fektették, és papjai elvitték az elhagyott város utcáin a kármeliták templomába, ahol a Loretói Madonna kápolnájában álltak meg vele egy időre. Innen négy kármelita növendék vitte át a püspökvár gótikus kápolnájába, a Magyarok Nagyasszonya oltár elé. Itt egy nehezen talált, egyszerű koporsóba fektették. A szovjet parancsnokság rendelkezései és a szovjet katonák jelenléte által okozott félelem miatt csak kevesen lehettek jelen a koporsó körül. Másnap a koporsót a kármeliták templomába vitték, ahol a Székesegyházat ért bombatalálat miatt végezték a temetést, április 4-én 9 órakor. A koporsót a templom kriptájába helyezték el ideiglenesen.

Sírja

■ Több mint egy évet várni kellett az utód, Papp Kálmán (1886–1966) kinevezésére, akit 1946. június 6-án szenteltek püspökké. Az új püspök a sérült székesegyházat kijavíttatta, és elkészíttette mártír elődje sírját a Szent László tiszteletére szentelt Hédervári gótikus kápolnában. Az egyházmegye papjai és hívei 120 000 forintot adtak össze a vörös márvány szarkofágra, amelyet egyetlen márványtömbből faragott ki Boldogfai Farkas Sándor (1907–1970) szobrászművész. A szarkofágot a falon Mattioni Eszter (1902–1993) hímeskő alkotása veszi körül, amely a Jó Pásztort ábrázolja, aki életét adja juhaiért. A földi maradványok átvitelét 1948. november 23-án, kedden 17 órára és másnap, 24-én, szerdán 10 órára tűzték ki. Sok hívőt és az egész püspöki kart, köztük Mindszenty József bíborost is várták erre az eseményre. Az exhumálást és az átvitelt azonban a püspöknek le kellett mondani, mert november 20-án este a polgári hatóságok megtiltották azt. Papp Kálmán püspök hiába tiltakozott ez ellen.¹⁴ Az átvitelre az engedélyt az állami hatóságok csak hosszú évtizedek múlva adták meg. 1986. május 23-án Pataky Kornél (1920–1998), aki 1976-tól volt győri megyéspüspök, a nyilvánosság kizárásával, a hatályos előírások betartásával végezhette el az áthelyezést, azon még a család tagjai se lehettek jelen, csak a kanonok közül néhányan.¹⁵ Az ideiglenes sír felnyitása után a törvényi előírásoknak megfelelően végezték el az azonosítást a győri tishti orvos jelenlétében.

Életszentsége és boldoggá avatása 1945–1997

■ A püspök halálát a nők védelmében a második világháború utolsó napjaiban már vértanúságnak tekintették. Boldoggá avatási eljárását az egyházmegyében 1948. február 25-én indították el, de azt néhány tanú kihallgatását követően a politikai helyzet miatt fel kellett függeszteni. A hallgató Egyházban a boldoggá avatási eljárás várattott magára. Mindszenty József bíboros 1971-ben, amikor Rómába utazott, megpróbálta újraindítani az ügyet a Szentté avatási Kongregációban, de nem járt sikerrel.¹⁶

A boldoggá avatási ügy a földi maradványok áthelyezését követően indulhatott újra.¹⁷ Pataky Kornél püspök 1989 decemberében állította fel az új bíróságot, és nevezte ki a posztulátort Ternyák Csaba, győri egyházmegyes pap személyében, aki akkor a Pápai Magyar Egyházi Intézet (PMI) rektora volt.¹⁸ Az eljárás az egyházmegyében 1990. november 9-én zárult le. Az 1992-ben püspökké kinevezett posztulátor utóda, Gonda Imre rektor¹⁹ folytatta a megkezdett eljárást. II. János Pál pápa (1920–2005) második magyarországi lelkipásztori látogatásán, 1996 szeptemberében felkereste a vértanú püspök sírját, és ott imádkozott.²⁰ Egy év múlva 1997. november 9-én Rómában, a Szent Péter téren pedig boldoggá avatta.²¹ Boldog Apor Vilmos liturgikus ünnepnapja az újratemetés napja, május 23-a lett. A boldoggá avatási szentmisén a Magyar Katolikus Püspöki Kar számos tagja és Göncz Árpád (1922–2015) köztársasági elnök vezetésével népes és magas rangú magyar delegáció és sok ezer magyar zarándok vett részt.²²

Tisztelete

■ Apor püspökről földi maradványainak áthelyezését megelőzően Magyarországon nyilvánosan semmilyen formában nem lehetett megemlékezni.²³ 1986 után azonban egyre szaporodtak a megemlékezések, amelyek többnyire születésnapjához (február 29.), vértanú halálához (április 2.) és újratemetésének évfordulójához (május 23.) kötődtek. A vértanú püspököt ábrázoló szobrok, emléktáblák is egyre több helyen kerültek elhelyezésre. Ezek közül hármat említünk időrendben. Gyulán, egykori plébániájának, a Nádi Boldogasszony-templom falán 1989. május 6-án felavatott emléktáblát, amely Bakos Ildikó alkotása.²⁴ A győri püspökvárban, a vértanúság helyén 1991-ben elhelyezett emléktáblát,²⁵ valamint 1993. augusztus 28-án a szülővárosban, Segesváron, a Szent József-plébániatemplom kertjében felállított szobrot, amelyet Hunyadi László Erdélyben élő magyar szobrászművész készített.²⁶

A boldoggá avatást követő héten, 1997. november 15-én avatták fel első egész alakos bronzszobrát Budapesten, a róla elnevezett téren, a XII. kerületben. A szobor Marton László Munkácsy-díjas szobrászművész alkotása.²⁷ Gyula, ahol káplán és plébános volt, és ahol püspökké szentelték, mindig hálás szeretettel őrizte emlékét. A plébániatemplom előtt 1998. június 20-án avatták fel egész alakos szobrát, Bocskay Vince művét.²⁸

Tiszteletének minden évben kiemelkedő alkalma lett boldoggá avatásának évfordulója. Ezek közül említünk meg néhányat. 2001. november 9-én a Szent Péter-bazilika altemplomában lévő Magyarok Nagyasszonya tiszteletére szentelt kápolnában Giovanni Battista Re (1934–) bíboros, a Püspöki Kongregáció prefektusa áldotta meg a vértanú püspököt ábrázoló domborművet, Lebó Ferenc alkotását.²⁹ Az ötödik évfordulón nyílt meg életáldozatát bemutató állandó kiállítás Győrben, a vértanúság helyén.³⁰ A tizedik évforduló alkalmából helyeztek emléktáblát a szülői házra, Segesváron.³¹ A tizenötödik évfordulóra készült el Lebó Ferenc által készített egész alakos szobra Győrben, a püspökvár bejáratánál.³²

Ereklyéi számos templomba eljutottak. Ezek közül kettőről kell említést tenni. Pápai Lajos győri püspök 2012-ben a csíksomlyói kegyhelynek,³³ 2013-ban pedig Szent II. János Pál pápa által a 20. század vértanúi tiszteletére kijelölt római Szent Barnabás-apostoltemplomnak adományozott ereklyét.³⁴

Utcákat, tereket, egyházi oktatási intézményeket neveztek el róla, és tiszteletére számos templom épült (Négyfalu, Novákpuzsza, Nyársapát, Sárszentmihály stb.) Magyarországon és Erdélyben is. Ezek és a róla készült számtalan festmény és kislaptika teljes felsorolása meghaladja e tanulmány terjedelmét.³⁵ Egyet mégis meg kell említeni. Apor Vilmos 1937-től a Máltai Lovagrend tiszteletbeli konventkáplán-

ja volt,³⁶ ezért a rend római központjában (Via Condotti) boldoggá avatása alkalmából Kisléghi Nagy Ádám által festett arcképét helyezték el, és liturgikus emléknappa bekerült a rend szertartáskönyvébe.³⁷

A Győri Egyházmegyén kívül a kultusz ápolásáért és terjesztéséért a legtöbbet az 1991. január 3-án győri székhellyel megalakult Apor Vilmos Emlékbizottság tett, amelynek elindítása Bolza Ilona (1910–1996) grófnő áldozatos fáradozásának köszönhető,³⁸ aki tanúja volt a vértanúságnak, mert ő is a püspökvárban talált menedéket 1945-ben.³⁹

A tisztelet kiemelkedő éve volt a 2015-ös esztendő, amelyre a Győri Egyházmegye Apor Vilmos-imaévet hirdetett,⁴⁰ pappá szentelésének centenáriuma⁴¹ és a vértanúhalál hetvenedik évfordulója alkalmából.⁴² Ereklýje az emlékévben eljutott az egyházmegye minden plébániájára, és a vértanúság helyén megújult az állandó kiállítás.⁴³ Életpéldájának megismertetése érdekében gyermekek részére rajzpályázatot hirdettek,⁴⁴ és színdarab is készült róla.⁴⁵ Budapesten, a Batthyány téri Szent Anna-templomban pedig november 15-én emléktáblát avatott Pápai Lajos győri püspök, annak emlékére, hogy az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszus alkalmával Apor Vilmos ott misézett.⁴⁶

A jubileumi év hozzájárult Apor püspök életáldozatának megismertetéshez. Tiszteletével kapcsolatos eseményekről folyamatosan ad tájékoztatást a győri egyházmegye honlapja, és a közbenjárására történt imameghallgatásokat is az Egyházmegyei Hivatalba kell jelezni.⁴⁷

Befejezésül idézzük Szent II. János Pál pápa szavait, amelyeket a boldoggá avatás alkalmával tartott pápai kihallgatáson mondott a boldoggá avatott Apor Vilmos vértanú, püspökről:⁴⁸

„Az evangélium és Krisztus szeretetének igazságától megerősödve bátran emelte fel hangját, hogy mindig védje a gyengéket az erőszakkal és az igazságtalansággal szemben... Evangéliumi tanúságtétele legyen számotokra, kedves magyar testvéreim, állandó ösztönzés Krisztus és a felebarát egyre odaadóbb szolgálatára!”

■ JEGYZETEK

- XII. Piusz pápa 1943-ban emelte a szentek közé Árpád-házi Margitot. Edith Pásztor: *Margherita d'Ungheria*. In: *Bibliotheca Sanctorum* VIII. Roma, 1966. 796–800; Adriányi Gábor: *Árpád-házi Szent Margit kanonizációja 1943-ban*. Magyar Sion új folyam. X/LII(2016.1) 165–168.
- A legfontosabb forrás a boldoggá avatásra készült dokumentáció: *Congregatio de Causis Sanctorum P.N. 1770. Beatificationis seu declarationis martyrii Servi Dei Gulielmi Apor, Episcopi Jauriensis sinodii fidei, uti fertur, interfecti (1892-1945) Positio Super Martyrio*. Roma, 1996. Magyar nyelvű életrajzok: *Apor püspök élete és halála*. Közli Horváth József. München, 1977; Szolnoky Erzsébet: *Fellebbezés helyett*. Apor Vilmos püspök élete és vértanúsága. Szeged, 1990; Balássy László: *Apor Vilmos, a vértanú püspök*. Bp., 1989; Ternyák Csaba: *Apor Vilmos püspök*. Századunk magyar főpapjai sorozat. Bp., 1993; Hólvényi György: *Az igazi tanú*. Apor Vilmos vértanú püspök élete. Bp., 2004. A legteljesebb munka, amely életét, halálát és kultuszát is bemutatja Nagy István: *Győr vértanú püspöke, Apor Vilmos*. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 16.) Győr, 2012. (A továbbiakban Nagy 2012.)
- Az életrajzok fő forrása Soós Viktor Attila: *Apor Vilmos naplója*. I. 1915–1917. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, tanulmányok 2.) Győr, 2005.
- III. Alföldi Katolikus Nagygyűlés Emlékkönyve. Gyula, 1925.
- Németh László Imre: *A római Szent István Alapítvány 50 éve*. Bp., 2015. 31–32, és Nagy 2012. 59–61.
- Nagy 2012. 57–59
- Nagy. 2012. 23–33. A püspökszentelésről készült felvételek: <http://www.youtube.com/watch?v=CLSp0Up84M0>. A két társzsztentelő Glattfelder Gyula (1874–1943) csanádi és Czapiak Gyula (1887–1956) veszprémi püspök volt.
- Beiktatási beszéde Lukácsi Zoltán: *Apor Vilmos püspöki beszédei*. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 17.) Győr, 2012. 17–20. (a továbbiakban: Lukácsi 2012); Nagy 2012. 11. szerint a 75. püspök volt.
- A győri egyházmegye kormányzására vonatkozó fő forrás Lukácsi 2012 és Soós Viktor Attila (kiadó): *Apor Vilmos püspöki iratai*. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 7.) Győr, 2009.
- Soós Viktor Attila: *A kereszt erősíti a gyengét – Boldog Apor Vilmos tevékenysége az üldözöttek védelmében*. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 21.) Győr, 2015. (a továbbiakban: Soós 2015.)

11. Mindszenty József: *Emlékirataim*. Bp., 1989.⁴ 40-42; Soós 2015. 193–194; Balogh Margit: *Mindszenty József*. I-II. Bp., 2015. 354–359.
12. Zágon József (Dunántúli néven): *Egy nagy mai magyar vértanú*. Katolikus Szemle II(1950.1) 11–17 és II(1950.2) 70–72. A cikkből részletet közöl Nagy 2012. 289–292.
13. Cseh Sándor: *Apor püspök vértanúhalála, ahogy a szemtanú átélte*. Bp., 1997; Nagy 2012. 278–287.
14. Nagy 2012. 297–298.
15. Bóna László püspöki helynök az újratemetésről. In: Nagy 2012. 299–313.
16. Mindszenty József: *Emlékirataim*. Bp., 1989.⁴ 362. A bíboros Bécsből is szorgalmazta a magyar boldoggá avatási ügyek elindítását, köztük Apor Vilmosét is. Németh László (Imre): *Adalékok egy boldoggá avatási eljárás történetéhez (Boldog Batthyány-Strattmann László 1870–1931)*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 16(2004.1–2) 203–205.
17. Ternyák Csaba: *Mikor kezdődött Apor püspök boldoggá avatási eljárása?* Távlatok 1(1991.2) 50–55.
18. 1988-tól 1992-ig volt a PMI rektora. 2007-ben lett egri érsek. Beke Margit: *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006*. Bp., 2008. 734–735.
19. 1992–1996 között volt a PMI rektora. *Az Egri Főegyházmegye sematizmusa 2014*. Eger, 2014. 172.
20. Fényképfelvétel a látogatásról. In: Nagy 2012. 308.
21. Andreas Resch: *I beati di Giovanni Paolo II. 1996-2000*. Vol. IV. Libreria Editrice Vaticana, 2004; Valentina Ciciliot: *Le beatificazioni e le canonizzazioni di Giovanni Paolo II. come strumenti di governo della Chiesa*. Humanitas 65(2010.1)118–142. A posztulátor a boldoggá avatáskor Veres András, a PMI rektora volt.
22. Nagy 2012. 334–335.
23. Nagy 2012. 503.
24. Nagy 2012. 395–396.
25. Nagy 2012. 512. Itt tévesen 1992 szerepel, a 399. oldalon helyesen 1991.
26. Nagy 2012. 429.
27. Nagy 2012. 493.
28. Nagy 2012. 389–426, különösen 398–399.
29. Németh László Imre: *A magyarok római kápolnája*. Bp., 2015. Harmadik javított kiadás. 18. 35.
30. *Apor Vilmos püspök életáldozata – Emléknúzeum nyílt a vértanúság helyén*. Magyar Kurír (a továbbiakban MK) 2004. június 28. Nagy 2012. 515–516.
31. Nagy 2012. 428–429.
32. *Apor Vilmos tizenöt éve a boldogok sorában*. MK 2012. november 12.; *Felavatták Apor Vilmos győri szobrát*. MK 2012. november 10.
33. *Apor-erekljét ajándékoz a csíksomlyói kegytemplomnak a győri püspökség*. MK 2012. április 26.
34. *Boldog Apor Vilmos ereklvéi a XX. század mártírjainak római templomában*. MK 2013. október 18.
35. Nagy 2012.; 457–528.
36. Vajay Szabolcs: *A Máltai Rend magyar lovagjai 1530–2000*. I-II. , Bp., 2002. 109.
37. A kép reprodukciója László Imre Németh: *Vilmos Apor, Vescovo e martire nell'atragedia del XX. secolo*. Editrice Velar, 2011. 47 ; Nagy 2012. 499.
38. Nagy 2012. 510–512.
39. Nagy 2012. 287–288.
40. *Apor Vilmos-imaév a Győri Egyházmegyében*. MK 2015. január 22.
41. *Apor Vilmos pappá szentelésének centenáriumát ünnepelték Győrben*. MK 2015. augusztus 26.
42. *Apor Vilmos imaév a győri egyházmegyében*. MK 2015. január 26.
43. *Apor Vilmos-imaév a Győri Egyházmegyében – Boldog Apor Vilmos ünnepe kiállítás megnyitóval*. MK 2015. május 20.
44. *Rajzpályázatot hirdetnek az Apor Vilmos-imaévben*. MK 2015. április 15.
45. *Színarabban emlékeznek Apor Vilmosra a budai Szent Imre-gimnáziumban*. MK 2015. november 5.
46. *Apor Vilmos emléktábla-avatás a Batthyány-téri Szent Anna-templomban*. MK 2015. október 12.
47. Honlap: gyor.egyhazmegye.hu. Postacím: 9021 Győr, Káptalandomb 5./B.
48. Idézi Nagy 2012. 332.